

BAŞKUMANDAN GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA HEREKE'DE

Dr. Mustafa HERGÜNER

ÖZET

Hereke, Mondros Mütarekesi ile Mudanya Mütarekesi arasındaki dönemde İtilâf Devletleri'nin (İngiltere) işgalinde kalmıştır. Bu işgal süreci ancak Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin sürdüğü 3-12 Ekim 1922'de son bulmuştur. Mütarekenin yürürlüğe girmesiyle birlikte III. Kolordu Hereke'ye konuşlanmıştır.

Büyük önder Mustafa Kemal Paşa bu bölgeye iki kez gelmiştir. Her iki gelişinde de onun özel yaşamında önemli olaylar meydana gelmiştir.

Bu çalışmada Hereke'nin işgali, işgalden kurtarılışı ve Mustafa Kemal'in bu bölgeye yaptığı ziyaretler incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal Paşa, Hereke, İtilâf Devletleri, Kocaeli, Mudanya Mütarekesi.

**COMMANDER-IN-CHIEF
GAZI MUSTAFA KEMAL PASA IN HEREKE**

ABSTRACT

After Mudros Armistice, Hereke has been occupied by England which is a one of the Entente Powers. This occupying process has just ended on October 3-12, 1922 during the negotiations for the Mudanya Armistice. By coming into force of the Armistice, third army corps has been settled down in Hereke.

The big leader Mustafa Kemal Pacha has visited this region for two times. In both of his trips, important events has been occurred in his private life.

In this work, the occupation of Hereke, salvation of Hereke and the trips of Mustafa Kemal to this region are evaluated.

Key Words

Mustafa Kemal Pacha, Hereke, Entente Powers, Kocaeli, Mudanya Armistice.

Giriş

Kurtuluş Savaşımızda pek çok bölge ve kentimizin ulusal mücadelemize çok anlamlı ve destansı katkıları olmuştur, bunlardan biriside Hereke'dir. Yaptığımız araştırmalarda bulduğumuz yeni belgeler, yaşayan görgü tanıklarından Şükrü Naili (GÖKBERK) Paşanın kızı Saadet GÖKBERK (1909 -)'den 24 Haziran 2003 tarihinde alınan bilgilerle çalışma genişletilmiştir. Bu suretle yazının yeniden kaleme alınması sağlanmıştır.

Hereke, Mondros Mütarekesi ile Mudanya Mütarekesi arasındaki dönemde İtilâf Devletleri'nin (İngiltere) işgalinde kalmıştır. İngilizlerin bölgeye gelişinin temel sebebi, İstanbul Boğazını ve İstanbul'u kontrol eden, aynı zamanda Anadolu'nun kapısı durumundaki Kocaeli Yarımadası'nın en stratejik mevkiinde bulunmasıdır. Ancak Hereke ve bölgesi, mevcut jeostratejisini Millî Mücadele'nin hizmetine sunmasını bilmiştir. Öte yandan Lozan görüşmelerinin kesintiye uğraması öncesinde, kuvvetlerimizin Boğazlar bölgesine hareket yapması plânlanmıştı. Bu nedenle Başkumandan, beraberindeki kumanda heyeti ile Hereke'ye gelmiş, yapılacak harekâtın plânlarını incelemişti. Daha sonra I. Ordu birliklerini denetlemiş ve onlara manevra yaptırmıştı. Kurtuluş Savaşı Tarihimize ışık tutacağını değerlendirdiğimiz çalışmaya bu nedenle "Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke'de" başlığı konulmuştur.

İzmit Körfezi'nin kuzey yakasında önemli yerleşim yerlerinden olan Hereke'nin tarihi, M.Ö IX. Yüzyıla kadar gitmektedir. Bizans İmparatorlarından –denizden korkmasıyla ünlü- Heraklius'un, M.S 684'den itibaren bölgeye sayfiye için gelmesinin kentin isminin Hereke olarak anılmasına neden olduğu değerlendirilmektedir.¹ Hereke, İzmit'in Akça Koca tarafından feth edilmesinden (1327) bir yıl sonra Osmanlı Beyliği'ne katılmıştır.² Osmanlı Beyliği'nin Kara Mürsel Paşadan sonra ikinci Emiri Sevahili (Sahiller Beyi- Deniz Kuvvetleri Komutanı) olan Emir Ali Bey (1326-1330) tara-

1 Clemens Bosch, *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi*, Tercüme: O. Nuri Arıdağ, Kültür Bakanlığı Yay. Dev. Basımevi İst. 1937; Şeref Kayboğazi, *İzmit – Sapanca – Adapazarı Vadisi* İst. 1939 s. 25 - 29.

2 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4.b.C.1 TTK Ank. 1982, s. 127; Hammer *Osmanlı Tarihi*, Ata Bey Tercü, C.2 Sabah Yay. İstanbul 1987 s. 98 -103.

ından feth edilmiştir. İzmit'ten kaçarak Hereke Kalesi'ne sığınan Bizans Askerlerini denizden getirdiği birliği ile şimdiki Belediye İskelesinin bulunduğu yere çıkararak kaleyi kuşatmış ve şehri ele geçirmiştir.(1328) Savaş sırasında Kaleden atılan bir ok kahraman gazimizin gözünü de kör etmişti. Sonuçta şehir ele geçirilmiştir. İleriki yıllarda Osmanlı Ordularında büyük yararlıklar gösterecek olan Timurtaş Paşanın babası olan Ali Bey bu savaşta Bizanslıların attığı okla gözünü de kaybedecektir.³ Osmanlı Beyliği'nin bölgeye gelişi Orhan Bey zamanında gerçekleşmiştir. O tarihten 1918 yılına kadar İzmit veya Üsküdar sancaklarına bağlı bir karye (küçük yerleşim birimi) konumunu koruyan Hereke'nin, tarihindeki en önemli olaylar, şüphesiz Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile birlikte başlamıştır.

İzmit'in İşgali

Osmanlı İmparatorluğu, -tartışmaları bugün de devam eden siyasi ve politik komplikasyonlar içinde -1 Ağustos 1914'te Almanya İmparatorluğu ile antlaşma imzalamıştı. Bu ülkeden alınan Yavuz ve Midilli zırhlıları ile güçlenen donanması, Karadeniz'deki Rus limanlarını 29 Ekim 1914'te bombalamış, bu suretle I. Dünya Savaşı'na katılmış oluyordu. Ama ne var ki büyük ümitlerle girilen bu savaş 4 yıl içinde İmparatorluğu yok sınırına getirmişti. Limni Adası'nın Mondros limanında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mütareke (Ateşkes), gerçekten Anadolu'daki bin yıllık tarihimizin en tehlikeli dönemeçlerinden birisi olmuştur.⁴

Tamamı 25 madde olan "Mondros Mütarekesi"nin 1. Maddesi (Boğazların açılması ve askerî birliklerimizin İtilâf Devletleri'ne teslim oluşu) ve 7. Maddesi (Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir stratejik noktanın işgal hakkına sahip olacaklardır)'ne göre İtilâf Devletleri, ülkemizin denizleri ile kalan topraklarına yerleşme hakkını elde ediyorlardı. Nitekim İngiliz, Fransız, İtalyan ve – Averof Zırhlısı ile- Yunan savaş gemileri 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmekle bu 1. ve 7. maddeleri kendi yararlarına kullanmışlardır.⁵

3 Hoca Sadettin Efendi Tacüt – Tevârih I. C. Kültür Bakanlığı Ank. 1992. S.62-66 (Marmara Denizi'ndeki İmralı Adası bu Gazimiz tarafından feth edilmiş, adını ondan almıştır.)

4 ATASE 1/3 Kıs. 6 Dos. 25 Fih 3 -5.

5 Türk İstiklal Harbi (TİH) C.1, "Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı" Ankara 1992 s. 36 - 49.

Mütareke hükümlerinden yararlanarak 17 Kasım'da İstanbul'a gelen İtilâf Devletleri'nin Birleşik Donanması 91'i savaş olmak üzere toplam 167 gemiye ulaşmakla İstanbul Boğazı'nı hatta Marmara'nın kuzeyini bütün bütüne kaplıyordu. Bu bağlamdan olarak irili ufaklı 48 parça savaş ve yardımcı sınıf gemi İzmit Körfezi'ne gelmişti. Hatta bu gemiler için İstanbul'da Harbiye Nezareti'nde teşkil olunan "Mütareke Şubeye" bağlı olarak "İzmit Bahriye Kumandanlığı" kurulmuştu. Bu komutanlık 7 ay kadar faaliyet göstermiş 21 Haziran 1919'da İngiliz kuvvetlerinin bölgeye hakim olması ile iptal olunmuştu.⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun "Cihan Devleti" olmasını sağlayan en önemli jeostratejik bölgelerden birisi şüphesiz İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı idi. İngiltere – özellikle uzak ve yakındoğu'da ki menfaatlerinin gereği olarak- 18. Yüzyıldan itibaren bu bölge ile çok yakından ilgilenmiştir. Kocaeli Yarımadası, yani İzmit Körfezi'nin kuzeyi ile Karadeniz arasında kalan coğrafi alan İstanbul Boğazı'nın doğu tarafını tamamlıyordu. Ve boğazın kontrolü ancak bu bölgeye hakim olunmakla mümkündü.

Öte yandan Anadolu'nun kapısı ve/veya İstanbul'la bağlantısının bulunduğu bu bölge – bir anlamda- ülkeninde en önemli stratejik güç merkezi idi. İngiliz kuvvetleri, deniz ve kara güçleriyle bir taraftan İzmit Körfezi'nin kuzey bölgesini işgal ederken, diğer taraftan da kalıcılıklarını sağlamlaştırmak istiyordu. Bu bağlamdan olarak bölgenin etnik yapısını değiştirmek üzere buralara Rum göçmenleri yerleştiriyordu.

Osmanlı Hükûmeti tarafından, Mütareke'den hemen sonra İzmit bölgesine 19 Aralık 1918'de bir nizamiye kıtası sevk edilmiş, hemen sonra I. Fırka K.'liği konuşlandırılmıştı. XX. Kolordudan İstanbul'daki XXV. Kolordu emrine gönderilen I. Fırka (Tümen) 2 Şubat 1919 tarihinden itibaren bölgede göreve başlamıştı.⁷ I. Fırka İngiliz kuvvetlerinin İzmit'e yerleşmesine (6 Nisan 1920) kadar bölgede görev yapmıştı. İşgalci İngilizler İstan-

6 ATASE, Kl. 51. Dos. 17-1 F.4-5 Deniz Müzesi (Dz. Mz) Def. 484. s.136-138.

7 ATASE, **İstiklal Harbi (ISH)** –I, Sıra 896, Kutu 3, Gömlek 162, Tarih 19-12-1918; Kazım Aras, " İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekat", **102 sayılı Askeri Mecmua Tarih Eki**, (Sayı .43) İst. Eyl. 1936, s. 5-7.

bul'un işgalinden (16 Mart 1920) sonra 6 Nisan 1920'de İzmit'teki birliklerini takviye etmişler ve daha sonra anılan fırkanın konuşlandığı binalara el koymuşlardı.⁸

Bunun üzerine I. Fırka subay ve erleri firar ederek bir kısmı Ankara'ya giderken bir kısmı da İstanbul'a gitmişlerdi.⁹ Heyeti Temsiliye tarafından bölgeye Ankara'da bulunan XX. Kolordu emrindeki 24. Fırka gönderilmişti.¹⁰ Bu suretle Kocaeli bölgesi Ankara Hükûmeti yanlısı bir kuvvetin kontrolüne girmiş oluyordu.

İngiliz kuvvetleri bölgenin stratejisine bağlı kalarak İzmit Körfezi'ne gemileriyle kontrol altına alırken, Kara birlikleri de kıyı kesimini kontrol edecek biçimde konuşlanmıştı. Bu bağlamdan olarak 28. Tümen İzmit'te, 242. Tugay Hereke'de bulunuyordu.¹¹ Hereke'deki İngiliz Tugayının karargah binası şimdiki Sümer İlkokulu idi; iki kat olan okulun üst katı tugayın karargahı, alt katı tutuk evi olarak kullanılıyordu. İngiliz komutanlık, sömürge askerlerinin çoğunluğunu oluşturduğu birliklerini sahilde ve halen adı Kışladüzü olarak anılan -ismini o zaman almıştır- şimdiki otoban yolunun geçtiği yerlere konuşlandırmıştı. Bu suretle demiryolu ve İzmit Körfezi kontrol ediliyordu.¹² İngiliz birlikleri şehrin batısında birde silâh onarım atölyesi yapmışlardı. Anılan semt halen "Kama Hane- Kamane" olarak anılmaktadır. Yine Hereke'nin 5 km doğusunda bulunan ve o zaman küçük bir köy olan yer, Millî Mücadele nedeniyle işlerin yarıda kaldığı anlamında "Yarımca" adını almıştı.

Mütareke'nin ardından gelen yabancı güçler, ülkedeki azınlıklarla iş birliği yapıyor, hatta onları azdırıyordu. İttihad ve Terakki Cemiyeti üyeleri ülkeyi terk ederken (1918 Ekim sonu) "KARAKOL CEMİYETİ" kurmuşlardı. Cemiyet bölgenin Millî Mücadele yönünden indoktrine edilme-

8 Adnan Sofuoğlu, *Kuvayi Millîye Döneminde Kuzey Batı Anadolu*, Genkur Basımevi, Ank. 1994 . s. 69.

9 Bir süre sonra Kiraz Hamdi Paşa tarafından I. Fırka İstanbul – Selimiye Kışlası'nda XXV. Kolordu bağlısı olarak yeniden teşkil olunmuştu. K. Ara,s a.g.e., s. 7-8.

10 Yusuf Çam, *Millî Mücadele de İzmit Sancağı*, İst. 1993 s. 48.

11 TİH C.II, Kıs. 2, Genkur Ya. Ank.1991, s. 397.

12 Hereke de işgal dönemini yaşamış, İrfan Akacık (1907- 2000)'dan Haziran 2000; Nazım Gür (1911-) ile Emine Erikli (1912-)'den 2-15 Mayıs 2001 tarihlerinde dinlenen bilgiler değerlendirilmiştir.

sinin yanında Ankara Hükûmetinin personel ve silâh ihtiyacını sağlanmasında büyük hizmetler yapmıştır.¹³ Mayıs 1920'ye kadar faaliyet gösteren bu tarihten sonra değişik adlarla çalışmalarına devam eden Karakol Cemiyeti'nin Kocaeli Kuvayi Millîye kumandanlığını, aynı zamanda Maltepe Atış Mektebi Müdürü olan Yenibahçeli Şükrü (OĞUZ) Bey yapmakta idi.

Karakol Cemiyeti'nin organize ettiği bölgedeki belli başlı milis güçleri, Dr. Fahri CAN, Yahya Kaptan, Küçük Aslan, Büyük Aslan, İpsiz Recep, Bulgar Sadık, Yüzbaşı Nail, Gebzeli Rifat, Kuşcubaşızade Eşref Müfrezeleri idi.¹⁴ Bunlardan Yahya Kaptan (1891 – 1920) Aralık 1918'de Tavşancıl'da konuşlanmış, Ahırkapı (İstanbul) Cephaneliği baskını, Darıca Un Deposu baskını, Rum çetelerinin imhası ile Enver Paşanın amcası Halil (KUT) Paşanın Bekiraga Bölüğünden kaçırılması gibi önemli hizmetler yapmıştı.¹⁵ Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşaya bağlı olan Yahya Kaptan¹⁶ İstanbul Hükûmeti tarafından "Kendi başına hareket ettiği ve halka zulüm yaptığı" gerekçesi ile İstanbul'dan Bandırma Vapuru ile 6 Ocak 1920'de Hereke'ye gönderilen 90 kişilik Jandarma Müfrezesi¹⁷ ile Tavşancıl'da yakalanmış ve 8 Ocak 1920 günü şehit edilmiştir.¹⁸

İzmit Körfezi'nde kumaş üreten üç fabrika mevcuttu. Bunlardan ikisi (Karamürsel ve Çuhane) İtilâf Donanması tarafından tahrip olunmuştu.

13 Daha geniş bilgi için bkz.; Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK. Ank. 1991; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, 9.b Kastaş Yay. İst. 2000 s. 120-131 (Kuvayi Millîye) Fabri Can, "Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu?", **Yakın Tarihimiz** (YT) C. IV. İskit Yay. İst. 1963, s.48 ; Muharrem Giray, "İstanbul İğgalinde Gizli Bir Teşkilat Karakol Cemiyeti" **Yakın Tarihimiz**, C.I, S.II. Ayrıca Mustafa Kemal "Nutuk" ta Karakol Cemiyetinden söz etmektedir. **Nutuk**, C.I. Millî Eğitim Basımevi, İst. 1973 S.86 –87 ve S.320 – 323

14 F. Can, "İlk Millî Kuvvet Nasıl Kurulmuştu ?", **Yakın Tarihimiz**, CI. İst. 1962. S.334-335, S. 395 ; A. Sofoğlu, a.g.e., s. 70 ; TİH, C II, Kıs. 2 S.63...

15 Yahya Kaptan için bkz. Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyân**, C. IV. İst. 1990. S. 7-59 ; İlker Özdemir, **Yahya Kaptan**, Gebze 1977 ; Şükrü Uras, **Yahya Kaptan**, İst. 1968 ; Y. Cevdet Baykal "İstiklal Harbinin İlk şehidi Yahya Kaptan", **Tarih Coğrafya Dünyası**, Say.1 İst. 1959, s. 49-57.

16 **Nutuk**, C. I, S. 377-402

17 ATASE, ISH –7B s. 10092 Kutu 366, Gömlek 83, Tarih 07. 01. 1920

18 ATASE, ISH-1, s. 4103, Kutu 58 Gömlek 28, Tarih 10. 01. 1920; ATASE, ISH-1, s.4122, Kutu 58 Gömlek 47, Tarih 11. 01. 1920.

Saraya bağlı olan Hereke'deki Fabrikayı Hümayun¹⁹ için İstanbul Hükümeti tarafından Koruma Müfrezesi teşkil olunmuştu. Mülazımevvel (Üsteğmen) Osman Efendi komutasında kurulmuş olan 30 kişilik jandarma müfrezesi zaman zaman bölgede asayişin kurulması yönünde de faaliyet gösteriyordu.²⁰ Bölgedeki eşkiya çeteleri bazen fabrikadan haraç istiyorlarsa da Osman Efendinin müfrezesi gerekli korumayı yapıyordu. 29 Mayıs 1919'da çetelerin istediği 1000 lira çetelere karşı konulmak suretiyle verilmemişti.²¹ Dolayısı ile Hereke Kumaş Fabrikası savaş boyunca faaliyetini sürdürmüştür.

Erzurum (23 Temmuz – 7 Ağustos 1919) ve Sivas (7-11 Eylül 1919) Kongrelerinin ardından Heyeti Temsiliye, teşkil olunmuş, kendisine kongre adına karar verme yetkisi tanınmıştı. Mustafa Kemal Paşanın başkanlığını yaptığı Heyeti Temsiliye 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelerek ülke kaderine hakim olmak üzere daha radikal tedbirler almaya başladı. Öte yandan İtilâf Devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ederek - 13 Kasım 1918'den beri zaten işgal altında idi- Meclisi Mebusan'ı dağıtmışlardı. Esasen İngilizler 6 Nisan 1920'den itibaren İzmit'teki birliklerini güçlendirmişlerdi. Ancak İngiliz birlikleri geniş bir arazi parçası olan İzmit Körfezi'ni kontrole yetmediğinden, Kuva-yı Millîye Müfrezelerinin Ankara'ya yönelik askerî personel ve mühimmat nakliyatına engel olmaya yetmiyordu. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından 18 Nisan 1920'de çıkartılan iki kararname ile Kuva-yı İnzibatiye birlikleri kuruldu.

19 Hereke Fabrikayı Hümayun : İzmit Çuha Fabrikası'nın yapımı için görevlendirilen Ohannes ve Bogos Dudyan Biraderler tarafından inşa edilmiştir. Saraya ait olan fabrika yünlü ve ipek halı, perde, örtü ile yünlü ve ipektan kumaşlar ürettiyordu. İstanbul'a yakın olduğundan tren veya vapurla devlet erkânı tarafından ziyaret edilen fabrika, 1894 ve 1898 yıllarında Alman İmparatoru II. Wilhem ve 1910 yılında Sultan V. Mehmet (Reşat) tarafından da ziyaret edilmişti. Ziyaretler nedeniyle deniz kenarında köşk ve misafirhane inşa edilmişti. Bu yapılar " Kayzer Köşkü, Kayzer Misafirhanesi adıyla" halen tarihi özelliklerini korumaktadırlar. (M. Kenan Kaya – Yaşar Yılmaz – Sara Boynak – Vahide Güzgör, **Millî Saraylar Koleksiyonun da Hereke Dokumaları ve Hahları**, TBMM Yay. İst. 1999.

20 ATASE, ISH – SA, s. 1289, K. 180, Göm. 46, Tar. 29-12-1918; ATASE, ISH - 7A, s. 4886, K. 373, Göm. 110, Tar. 01. 02. 1919; ATASE, ISH - 7A, s. 4766, K. 380, Göm. 89, Tar. 09. 06. 1919.

21 ATASE, ISH.- 7A. s. 4673, K. 380, Göm. 67, Tar. 31. 05. 1919.

Kuva-yı İnzibatiye birliklerinin temel görevi Kocaeli Bölgesindeki işgal güçlerine yardımcı olmaktı. İki alaydan meydana gelen tümen seviyesindeki bu birlikler, 29 Nisan'da İstanbul'dan vapurlara bindirilip Derince ve Seymen iskelelerinde karaya çıkartıldılar. Süleyman Şefik Paşa tarafından deruhte edilen – İzmit ve Havalisi Fevkalâde Komutanlığı- komutanlığın karargahı, Yavuz zırhlısında bulunuyordu. Kuva-yı İnzibatiye birlikleri İzmit'in 2 km doğusunda Kullar Köyü civarında idiler.²²

Mayıs ayında bölgede teşkilatlanmasını ve konuşlanmasını tamamlayan Kuva-yı İnzibatiye, Haziran içinde Kuva-yı Millîye Kuvvetlerine karşı bir taarruz plânliyordu. Sivas Kongresi ile birlikte Batı Anadolu Kuva-yı Millîye Komutanlığına atanmış olan Ali Fuat (CEBESÖY) Paşa, durumu vaktinde öğrenmiş ve 14 - 16 Haziranda yaptığı topyekün bir taarruzla Kuva-yı İnzibatiye birliklerini dağıtmıştı.²³ İngilizlerin bölgeye Yunan Kuvvetlerini getirmeleri bu olaydan sonra oluşmuştur.

İngiliz Kuvvetleri İstanbul'un emniyeti ve bölgeye etkin biçimde hakim olmak için Kocaeli yarımadasının kontrol altına alınmasını gerekli görüyordu. Öte yandan Yunan Başkomutanlığı Millî Kuvvetlere İstanbul'dan sağlanan lojistik desteğin engellenmesi için İstanbul – Ankara arasındaki ulaştırma yollarına hakim olunmasını arzu ediyordu. Kısacası Kocaeli yarımadasının kontrolü İngiliz ve Yunan kuvvetlerinin temel stratejisi idi.

Bu stratejik düşünceden hareketle Bandırma'da bulunan General B. Gargarlidis komutasındaki 11. Tümen (veya Manisa tümeni) İngiliz kuvvetlerini takviye etmek üzere Temmuz 1920 sonundan itibaren Derince ve Seymen iskelelerinde karaya çıkartıldılar.²⁴ İngiliz General Iron Sıde komutasındaki 28. Tümenin emrine girdiler. 11. Yunan Tümeninin 16. Piyade alayı Sapanca, 9. Girit alayı Kandıra, 17. Piyade alayı Gebze ve Hereke bölgesinin kontrolü için görevlendirilmiş / konuşlandırılmışlardı.²⁵ Bu duruma göre Hereke' deki 242. Tugay 17. Yunan alayı ile takviye ediliyor-

22 A. Sofuoğlu, a.g.e., s. 342-350; Yusuf Çam, a.g.e., s. 93-104.

23 A. Sofuoğlu, a.g.e. s. 352-370.

24 TİH. II. C. 2. Kıs s. 397.

25 A.g.e. S. 398.

du. Yunan Kuvvetlerinin temel görevi Şile – Hereke ve Kandıra – İzmit hatları arasındaki bölgeyi kontrol altına almak ve bölgeyi Millî Kuvvetlerden temizlemektir. Öte yandan Genelkurmay Başkanlığı'nın 24 / 25 Haziran 1920 tarihli genelgesi ile Batı Anadolu Kuva-yı Millîye Komutanlığı kaldırılmış yerine “Batı Cephesi Komutanlığı” kurulmuştur. Komutanlığı'na yine Ali Fuat Paşa getirilmişti.²⁶ Bu suretle Kocaeli bölgesinde Türk ve İtilâf Kuvvetleri nizami ordular halinde teşkilâtlanmış oluyorlardı.²⁷ Hereke bölgesine gelen Yunan kuvvetleri kente yakın Tavşancıl, Yukarı Hereke, Kalburcu gibi tepelerde kurulmuş olan küçük yerleşim yerlerinde konuşlandırılmışlardı.²⁸ Öte yandan İngiliz kuvvetleri, Hereke ve civarında kendi kuvvetlerini bulundurmaya ve özellikle sahil kesimi ile tren yolunun kontrolünü kendi birlikleriyle yapmaya özen göstermişlerdir.²⁹ Ancak Kuva-yı Millîye güçleri bu kontrole hiçbir zaman rıza göstermemişlerdir. Mesela Kuva-yı Millîye'nin Haziran 1920 tarihinde İzmit'ten itibaren geliştirdiği taarruz hareketi öncesinde Hereke – Yarımca arasındaki (Arap kalesi altında) tren köprüsü Kuva-yı Millîye kuvvetlerince 2 Haziran 1920 günü tahrip edilmişti.³⁰ Bunun üzerine İngiliz kuvvetleri Derince – Yarımca – Hereke – Tavşancıl ve Diliskelesi istasyonlarını ilâve birliklerle takviye etmişlerdi. Bu bağlamda olarak 12 Haziran 1920 günü Hereke iskelesine yeni birlikler getirilmiş, bu birliklerle ayrı bir müfreze teşkil edilerek tren istasyonu civarına çadırılı ordugah kurulmuştu.³¹

26 A.g.e., s. 395

27 Bu tarihten (Haziran 1920) itibaren Ermeni ve Rum çetelerinin faaliyetleri en az seviyeye düşerken bölgedeki Türk Millî kuvvetleri Batı Cephesi'ne bağlanmıştı. Örneğin Karamürsel bölgesindeki Gökbayrak Çetesi ile Kandıra Cebu tarafındaki İpsiz Recep Çetesi 41. Alayın kuruluşunda yer almışlardır (ATASE Gökbayrak Taburu Koleksiyonu, Klasör 32, Dos. 186, Fihrist 1-18)

28 O günleri yaşayan Nazım Gür ve Emine Erikli Yunan birliklerinin kaldıkları evleri ve konuşlandıkları bölgeleri anlatmışlardır.

29 Esasen A. Fuat Paşa'nın Kuva-yı İnzibatiye 'ye yaptığı taarruzların Derince - Hereke bölgesine gelmemesi için İngiliz kuvvetleri gerekli tertip ve tedbirleri almışlardı. Hatta denizden ve havadan birliklerimize ateş açmışlardı. K. Aras, a.g.e., s.13; A. Sofuoğlu, a.g.e., s. 370.

30 ATASE ISH. 14A, s. 1550 K. 1012, G. 63, Tar. 30. 05. 1920; ATASE ISH. 9A, s. 5595, K. 518, G. 75, Tar. 03. 06. 1920.

31 ATASE ISH – 10 A, s. 1776, K.643, G 103, T. 21.06.1920; ATASE ISH – 14 A, s. 3428, K.974, G 78, T. 15.07.1920.

Ancak İngiliz kuvvetlerince, Hereke de bulunan Fabrikayı Hümayun (Padişahın himayesindeki fabrika)'nın korunmasında Osman Efendinin müfrezesi ile işbirliği yapılmıştır.³² Nitekim çatışmaların yoğunlaştığı 1920 yılı Haziran ve Temmuz aylarında fabrikanın iâşe teminine de kolaylık gösterilmiştir.³³ Bunun yanında fabrikanın korunması için gerek askerî personel yönünden gerekse, silâh yönünden icap eden takviyeler yapıyordu.³⁴ Buna karşılık İngiliz kuvvetleri özellikle İstanbul – Ankara hattında çalışan tren seferlerinde kontrolü son “derece sıkı yapmaktaydılar. Sadrazam Teyfik OKDAY “Paşanın oğlu ve aynı zamanda Padişah VI. Mehmet (Vahidetin)'in damadı Yarbay İsmail Hakkı (OKDAY) bey (1881 – 1977)” 8 Ocak 1921’de “Koyun Tüccarı” vesikası (Kimliği) ile Anadolu’ya geçmek için bindiği Tren Hereke’de durdurulmuş, İngiliz Bnb. yanında Ermeni tercüman olduğu halde treni sıkı bir kontrolden geçirmişti. Bu kontrolden kurtulan İsmail Hakkı Bey İzmit’e geçtikten sonra Batı Cephesi’ne gitmiş II. İnönü savaşlarına 4. Tugay Komutanı olarak katılmıştır.³⁵

İzmit’in Kurtuluşu

Batı Cephesi’nin 25 Haziran 1920’de kurulması ile birlikte bölgedeki milis güçlerin bir kısmı nizami ordu birliklerine katılırken, bir kısmı da yine Ankara Hükümetinin bilgisi dahilinde ; Karakol, Felah, Muaveneti Millîye gibi çeşitli gizli cemiyetlerin koordinesinde olarak faaliyet göstermişlerdi. Bölgedeki milis güçlerin, Batı Cephesi’ne yaptıkları askerî personel ve mühimmat nakli, savaş boyunca devam etmiştir.³⁶ Esasen Yunan Kuvvetleri 22 Haziran 1920’den itibaren yeniden, harekete geçerek Batı Anadolu’yu ve Trakya’yı işgale başlamışlardı. Nitekim 8 Temmuz da Bursa işgal olunurken, 25 Temmuz da Edirne ele geçirilmiş, burada bulunan I. Kolordu Bulgaristan’a geçmişti.³⁷ Bu tarihlerde bölgede de komutan değ-

32 ATASE ISH – 9 B, s. 6543, K. 546, G. 20, T. 30.06.1920; ATASE ISH – 9 B, s. 7204, K. 556, G 23, T. 20.07.1920.

33 ATASE ISH – 9 B, s. 8301, K. 545, G. 160 T. 25. 08.1920.

34 ATASE s. 9151, K.558, G. 47, T. 20. 09.1920.

35 Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, Çağdaş yay. İst. 1972 S. 33-35.

36 TİH. VII. C (İdari Faaliyetler) Ank. 1975. S. 98- 111.

37 TİH IIC 2, Kıs. Ank. 1999, s. 294-296; 380-382.

şikliği yapılmıştı. 9 Kasım 1920’de Ali Fuat Paşanın Moskova Büyük elçisi olarak bölgeden ayrılması ile Miralay İsmet (İNÖNÜ) Bey Batı Cephesi K. lığına getirilmişti.³⁸

İsmet Bey Eskişehir’e kadar ilerleyen Yunan Kuvvetlerini, 6-11 Ocak 1921 tarihlerinde İnönü Mevzilerinde yaptığı savunma savaşlarıyla durdurarak I. İnönü Zaferini kazanmıştı. Zaferin ardından 26 Ocak 1921’de Miralay Halit (KARSIALAN) komutasında “Kocaeli Kumandanlığı” kurulmuştu.³⁹ Tümen gücünde ve mürettep tümen veya fırka adıyla anılan bu birlik, yine zaferle sonuçlanan, II. İnönü Savaşı’na (23 Mart – 01 Nisan 1921) katılmıştı. Savaşın hemen sonunda ise (30 Mart 1921) Kocaeli Komutanlığı, Mürettep Kolordu haline getirilmiş ve Miralay Kazım (ÖZALP) Komutanlığa atanmıştı. Kazım Bey Mürettep kolordusu ile İzmit’in kurtarılmasını sağlayacaktır.⁴⁰ Türk Kuvvetlerinin 6 Ocak –1 Nisan 1921 tarihlerinde yine İnönü mevzilerinde başarıyla yaptığı savunma hareketi, Yunan kuvvetlerini ürkütmüştü. Başkomutan General Papulas başarının sağlanması için, teçhizatı ile birlikte elli iki bin kişilik daha kuvvet istiyordu. Yunan Hükûmeti bu talebi uygun karşılamış, ülkede seferberlik ilân ederek Batı Anadolu’daki kuvvetlerini takviye etmişti.⁴¹

Öte yandan Yunanistan yeni birliklerle Anadolu’ya yığınak yapıyor hatta kral Konstantin bu hazırlıkları yerinde görmek üzere Anadolu’ya geliyordu⁴². Bu bağlamda olarak Yunan Başkomutanlığınca Uşak – Polatlı istikametinde taarruz plânlanmıştı. Taarruz’un amacı Türk Kuvvetlerini kesin yenilgiye uğratmaktı. Türk kuvvetlerinin yenilgiye uğratılması için Anadolu’da bulunan tüm kuvvetlerin Uşak bölgesinde toplânmasına karar

38 TİH II.C 3, Kıs. Ank. 1994 s. 37-44 (Aynı tarihte – 9 Kasım 1920 – Batı Cephesi ikiye ayrılmış. Batı Cephesi’ne İsmet Bey kumanda ederken Güney Cephesi’ne de Refet (BELE) Bey kumanda etmiştir.)

39 A.g.e., s. 115; Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, C.I, TTK Ank. 1998, s. 171-173.

40 K. Özalp, a.g.e., s. 176-177.

41 TİH. II.C, 4. Kıs. , Ank. 1974, s. 22-33.

42 Oğlu Kral I. Alexandre’in Maymun tarafından ısırılmasından sonra (27 Ekim 1920) ülkeye dönen Kral Kostantin kesin sonuçlu bir taarruz hareketi için Yunanistan’da seferberlik ilân etmişti. 13 Haziran da Anadolu’ya gelen Kral Sakarya Savaşı (23 Ağustos – 13 Eylül 1921) sonunda geri dönmüştür. (Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu* , Ank. 1988. s. 229 -278)

verilmişti.⁴³ Bunun içinde taarruz bölgesinde yığınaklanmaya başlandı. Bu hazırlıklara bağlı olarak, İzmit'te bulunan 11. Tümenin bir kısım birlikleri deniz yolu ile Seymen ve Derince iskelelerinden Mudanya'ya götürülürken, diğer birlikleri İzmit Körfezi'ne güney kıyılarından (Değirmendere – Karamürsel – Yalova istikametinden) İzmit'e intikal ettirildi.⁴⁴

Ancak Yunanlılar bölgeden ayrılırken geçtikleri yerlerde mezalim uygulamaya devam ettiler. Nitekim İzmit Mürettep Kolordu tarafından 28 Haziran 1921 günü teslim alındığında 300'ün üzerinde şehit tespit edilmişti.⁴⁵

İzmit'in millî kuvvetlerimiz tarafından teslim alınması İngilizleri telaşa düşürmüştü. Aynı gün bir İngiliz subayı İzmit'i teslim alan Mürettep Kolordu K. Alb. Kazım Bey'le İngiliz Genelkurmayı adına görüşme talebinde bulunmuştu. Kazım Bey İzmit Komutanı Bnb. Emin Hüsnü Beyin aracılığı ile şu cevabı vermişti. "İzmit'e giren Türk kıtaları bölgede kalacaklardır. Ankara'nın vereceği emir doğrultusunda İstanbul üzerine harekât geliştirilecektir."⁴⁶ Bu suretle harekâta devam edileceğini işaret eden Kazım Bey, İzmit'in kurtarılmasını müteakip, bir kısım birliğini Derince'ye göndermişti.

İngiliz kuvvetlerinin mevzilerini savunmak üzere gerekli tertip ve tedbirleri aldıkları tespit edilmişti. Millî Kuvvetler İngiltere'yi bütün bütüne karşılığın almamak için buradan öteye - İstanbul istikametine - hareket geliştirmemişti. Millî kuvvetlerimizin Derince'nin batısına geçmesi Mudanya Mütarekesinden sonra gerçekleşecektir. Ancak İzmit'in kurtarılmasından hemen sonra 4 Ağustos 1921'den itibaren tren seferleri normale dönecektir. Bu suretle kuvvetlerimize Ankara - İstanbul demiryolu ulaştırması açılmış oluyordu.⁴⁷ Bu tarihten sonra Ankara Hükûmeti, Kocaeli bölgesi ile daha etkin biçimde irtibat sağlamıştır. Millî Kuvvetlerimizin Derince'nin batısına geçmesi ve Hereke'nin kurtarılışı Büyük Zafer'den sonra olmuştur.

43 ATASE 1/ 4257, Kls. 1013, Dos. 1 Fih. 56 (MMV Fevzi (ÇAKMAK) Paşanın "Beklenen Yunan Taarruzu"na ait değerlendirmesini içeren 8 Mayıs 1921 tarihli yazısı)

44 TİH. II.C 4 Kıs., s. 130 -138.

45 Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi*, 2. C. Ank. 1994. S. 102 - 105 ; Y. Çam, a.g.e., s. 185.

46 K. Özalp, a.g.e., s. 179.

47 Y. Çam, a.g.e., s. 189.

Hereke'nin Kurtuluşu

26 Ağustos 1922'de başlayan, 9 Eylül'de İzmir'e (Akdeniz'e) ulaşılması ile sona eren "Büyük Taarruz" ülkenin diğer kesimlerinin düşman kuvvetlerinden temizlemesi için 18 Eylül'e kadar "Takip Harekâtı" olarak devam ettirildi.⁴⁸ Ordularımız İzmir ve Bursa'yı geri aldıktan sonra Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Trakya'yı kurtarmak üzere harekâtını kuzey yönünde devam ettirdiler. Bu bağlamdan olarak II. Ordu Çanakkale bölgesine konuşlanırken I. Ordu (III, IV. Kolordular ve Kocaeli grubu) Kocaeli bölgesine intikal etti.⁴⁹ İtilâf Devletleri Türk Ordusunun özellikle Boğazlar civarına yaklaşması ve bu bölgelerde tehdit oluşturması üzerine, endişelenerek "Ateşkes" görüşmelerinin ivedilikle başlamasını istediler.⁵⁰ Konu ile ilgili çalışmalar / görüşmeler devam ederken Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, kuvvetlerini Boğazlar Bölgesine (Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı) yığarak, stratejik noktaları kontrol altında tutmayı hedefliyordu.⁵¹

Çanakkale bölgesinin emniyete alınmasından sonra 3. Kolordu kuzeye yükselerek, bu sırada İzmit'ten Bursa'ya intikal etmiş olan Mürettep Kolordu ile birleşti. Her iki kolordu birlikte hareketle 27 Eylül 1922 tarihinden itibaren İzmit'e geldiler. Körfezin kuzey yakasına yani Derince-Şile hattına yöneldiler. 3 Ekim günü Gebze – Şile hattına ulaşan süvari birlikleri ilerleyişlerini buradan da devam ettirerek İstanbul Boğazı'nın doğu sınırına ulaştılar. Burada verilecek emirlere göre tertiplenmek üzere beklediler. Dolayısı ile 3 Ekim 1922'den itibaren Hereke ve civarı da Türk Kuv-

48 Hikmet Bayur, *XX. YY.'da Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, TTK, Ank. 1989, s. 298-309. (Yazar İngiliz birliklerinin özellikle Derince bölgesinde tarafsız bölge olduğu iddiasından söz etmektedir. Ancak böyle bir belgeye rastlanmamıştır. Nitekim askerî komutanlarda İngilizlerle yapılan görüşmelerde bunu doğrulamaktadırlar.)

49 *BMM I. Dönem Zabıt Ceridesi*, C. 23 s. 276; *Nutuk*, s. 283-284.

50 *Nutuk*, 284, Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, TTK, Ank. 1992, s. 442-444

51 Nitekim Batı Cephesi Komutanı İsmet (İNÖNÜ) Paşa 30 Eylül 1922 günü Mudanya Konferansı'nın cereyanı sırasında kıtaların Kocaeli Yarımadası'nda Yarımca – Şile Hattına kadar ilerleyebileceklerini, Hiç olmazsa Süvari keşif kollarımızın 3 Ekim 1922'ye kadar buralarda mevkenlenmelerini istemekte idi. (TİH. II. C. , 6. Kıs. , III. Kit. s. 99.)

vetlerinin kontroluna geçmiş oldu.⁵² Mudanya görüşmelerinin başladığı 3 Ekim günü kuvvetlerimizin durumu yukarıda anlatıldığı şekilde idi.

Ancak Mudanya'da yapılmakta olan "Ateşkes" görüşmeleri istenilen biçimde devam etmiyordu. Görüşmeleri sürdürmekte olan İsmet Paşa, Başkumandanlığa Kocaeli Yarımadasındaki 1. ve Çanakkale bölgesindeki 2. Ordulara her an harekâta hazır olmalarının gereğini bildirdi. Bunun üzerine, 6 Ekim 1922 günü saat 16:15'de bizzat Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığına (her iki makamda Mareşal Fevzi ÇAKMAK tarafından deruhte ediliyordu.) Kocaeli bölgesinde bulunan tüm birliklerin "6/7 Ekim 1922 gecesinden itibaren İstanbul üzerine harekete geçmeleri emri verildi. Zaten bu kuvvetler Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının stratejik mevkillerine yerleştirilmekle Boğazların ve İstanbul'un gerektiği anda geri alınması amacı güdülmüştü.⁵³ Kuvvetlerini ileri harekât için sevk eden Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), bu suretle İstanbul bölgesi ile Trakya'ya ait temel stratejisini ortaya koyuyordu.

Başkumandanlığın Kocaeli'deki I. Ordu birliklerine verdiği "Harekât Emri" Mudanya Konferansı süresince geçerliliğini devam ettirmiştir. Birliklerimizin ilerleyişini İstanbul'da yayınlanan gazetelerin 7 Ekim 1922 ve onu takip eden günlere ait nüshalarında ayrıntıları ile görmek mümkündür. 3. Kolordu Birlikleri 10 Ekim günü Kartal ve Şile hattını geçtikten sonra, ilerleyişlerini İstanbul Boğazına doğru devam ettirerek Riva'ya gelmişler, yani Boğaza 15 Km kadar yaklaşmışlardı.⁵⁴ Ancak Mudanya görüşmelerinde Türk Ordusunun boğaza bu kadar yaklaşması onaylanmamıştır. Nitekim 12 Ekimde imzalanan Mudanya Mütarekesi'nin 11. Maddesine göre; Darıca- Gebze- Şile hattı İtilâf Devletleri ile TBMM arasında sınır (Hattı Fasil – ara hattı) olarak belirlenmiş, bu hattın 15 km doğuda kalan kısmı, yani Gebze - Tavşanlı sırtları arasındaki alan "Tampon Bölge" olarak tespit edilmişti. Yine sözleşme gereğince anılan bu tampon bölgedeki karayolu (şose) her iki tarafın kullanımına açık olacaktı.⁵⁵

52 İkdâm 4 Ekim 1922.

53 BMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3 s. 906 (M. Kemal Paşa'nın konuşmaları).

54 İkdâm 7,8,9 Ekim 1922; Anadolu'da İleri 7,8,9 Ekim 1922.

55 TİH. II.C. 6. Kıs. 4. Kit. S. 141-143.

Bilindiği gibi Mudanya Mütarekesi 15 Ekim 1922 gününden itibaren yürürlüğe girmiştir. Batı Cephesi komutanlığının 11 Ekim 1922 günü yayınladığı 42 sayılı ordu emri ile Nurettin (SAKALLI) Paşa komutasındaki I. Ordu İzmit'e konuşlanacaktı. I. Ordunun aynı gün yayınladığı 43 sayılı Kolordu emri ile Şükrü Naili (GÖKBERK) Paşa (1876-1936) komutasındaki III. Kolordu karargahı 15 Ekim 1922 tarihi itibari ile Hereke'ye, konuşlandırıldı. Kolordu başlı Alb. Salih (OMURTAK) Bey komutasındaki 61. Tümen Yarımca – Derince arasındaki bölgeye, Alb. Abdurrahman Nafız (GÜRMAN) komutasındaki I. Tümen Dilburnu – Demirciler- Denizli bölgesi (Gebze – Tavşancıl arası)'ne konuşlandırıldı. Bu tümenin bir taburu Tavşanlı'ya, III. Kolordu başlı 56. Topçu Alayı Tavşancıl'a konuşlandırıldı.⁵⁶ (Bu kuvvetler, Lozan Antlaşması'nın imzalanması (24 Temmuz 1923)'ni müteakip 6 Ekim 1923'te İstanbul'a girecektir.)

Bu anlattığımız bilgiler ışığında Hereke'nin kurtuluşunu fiili ve hukuki olmak üzere iki ayrı noktada incelemek gerekir.

Hereke fiili olarak; 27 Eylül'den itibaren Kocaeli Yarımadasına gelecek harekâta başlayan 3. Kolordu ve Mürettep Kolordu birliklerinin bölgede kontrol tesis ettiği 3 Ekim 1922'de kurtarılmıştır.

Hereke'nin hukukî yönden kurtuluş tarihi; Mudanya Mütarekesinin yürürlüğe girdiği 15 Ekim 1922 olması gerekir. Mütarekenin II. Md.'ne göre Garp Cephesi tarafından verilen emirle 3. Kolordu Komutanlığı 15 Ekim 1922'de Hereke'de resmen konuşlanmıştır. Bu duruma göre Türk askerinin resmen şehirde konuşlandığı 15 Ekim 1922 gününün Hereke için "Millî Kurtuluş" günü olarak kabul edilmesi gerekir. Nitekim Genelkurmay Arşivi (ATASE)'nden yaptığımız araştırma da Hereke'nin Kurtuluş gününün 15 Ekimin olması gerektiğini doğrulamaktadır.

III. Kolordu Hereke'de bir yıl kalmıştır, kolordu karargahı olarak İngilizlerin terk ettiği Fabrikayı Hümayun İlkokulu seçmişti. Bu bina daha sonra bir taraftan eğitim verirken diğer taraftan da Hereke Nahiye Müdürlüğü'nün makam odalarını da bünyesinde bulundurmuştur. Lozan Barış Antlaşması'nın (24 Temmuz 1923) yürürlüğe girmesi (23 Ağustos

⁵⁶ ATASE Kutu 2, Dosya 20 Fih. 1-116 (3. Kolordu Tarihçesi 1911-1923)

1923)'ni müteakip 2 Ekim 1923'te işgal orduları İstanbul'u terk etmiş, yerine Şükrü Naili Paşanın komuta ettiği III. Kolordu 6 Ekim 1923 günü İstanbul'a gelmişti. Bu nedenle Şükrü Naili Paşanın ailesi Hereke' de bir yıl kalmıştı. Daha önce Mersin'de bulunan eşi Nazire Hanım ve üç çocuğu (Turgut, Macit ve Saadet) Mudanya Mütarekesi'nin ardından trenle Hereke'ye gelmişlerdi. İstasyonun batı tarafındaki ahşap binaya (halen mevcut değildir, yerinde gazino vardır) yerleşmişlerdi. Fabrikayı Hümayun'a ait olan bu bina lojman şeklinde olduğundan yanındaki dairelere Kurmay Başkanı Hayrullah Bey (Tümgeneral Hayrullah FİŞEK) ve yaver Yüzbaşı Hafız, Hüsnü Bey ile aileleri yerleşmişti. Ancak bölgede askerî faaliyetler yoğun olduğundan okullarda eğitim yapılamamış, dolayısı ile çocuklar okula gidememişlerdi.⁵⁷ Şükrü Naili Paşa Fabrikayı Hümayun'a ait olan Kayzer Köşkünü makam binası olarak kullanmıştı. Kızı Saadet Hanım yazın bu binada kaldıklarını anlatmaktadır. III.kolordu komutanı Ş. Naili Paşa ve bir kısım birlikleri 5 Ekim günü Hereke şehir iskelesine gelen Seyrisefain İdaresine ait Pendik vapuruna yerleşmişlerdi. O gün öğleden sonra Fabrika Müdürü Agah (ATEŞ) Bey askerî erkana çay ziyafeti vermişti. Hereke halkının 6 Ekim 1923 sabahı büyük bir coşkuyla uğurladığı Pendik vapuru aynı gün İstanbul Sirkeci rıhtımına gelerek şehrin "Hakiki sahiplerince teslim alınmasını" sağlamıştı.⁵⁸ Kolordunun İstanbul'a gitmesinin ardından Şükrü Naili Paşanın da ailesi -yine trenle- İstanbul'a gitmişti.

Gazi Mustafa Kemal Paşanın Hereke'ye Gelişleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Reisi ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir bölgesine Büyük Taarruzdan önce de gelmişti.⁵⁹

Mustafa Kemal Paşanın 11-24 Haziran 1922 tarihleri arasında yaptığı bu gezinin pek çok amacı vardı. Yunan Hükûmeti Anadolu Harekâtını yöneten General Papulas'ın yerine General Hacı Anesti'yi atamış, anılan general 5 Haziran 1922'de İzmir'e gelerek göreve başlamıştı. Yeni başkomu-

⁵⁷ Şükrü Naili Paşanın kızı Saadet Gökberk ile yapılan görüşme.

⁵⁸ *Vakit* 7 Ekim 1923.

⁵⁹ Sabahattin Özel, "Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Adapazarı ve İzmir Gezisi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İst., Haziran 1988s. 25-47.

tan Trakya'da bulunan birliğini (6. Tümeni) Kocaeli'ye getirerek buradan – diğer kuvvetleriyle birlikte- Eskişehir istikametinde taarruz hareketi geliştirmeyi düşünüyordu. Bu bağlamda olarak General Hacı Anesti, 10 Haziran 1922 tarihinden beri Uşak civarındaki birliklerini denetlemekte yeni plânlamalar yapmakta idi.⁶⁰ Öte yandan 16 Ekim 1921 tarihinden beri I. Ordu K.'lığı yapan Ali İhsan (SABİS) Paşa Cephe komutanı İsmet (İNÖNÜ) Paşa ile geçinemiyordu. Görevden alınıp yerine başka bir komutanın atanması gerekiyordu.⁶¹

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa yanında Millî Müdafaa Vekili (MMV) Kazım (ÖZALP) paşa olduğu halde Ankara'dan Sarıköy İstasyonu'na gelmişti. Burada MMV Kazım Paşa ve Batı Cephesi K. İsmet Paşa ile Ali İhsan Paşa konusunu ve Büyük Taarruz'un yapılacağı tarih hakkında görüşmeler yapmıştı. Yapılan görüşmede "Büyük Taarruzun" Ağustos sonunda yapılmasına karar verildikten sonra Başkumandan Adapazarı'na hareket etmişti. Kazım ve İsmet Paşalar kendisinden ayrılmış, I. Ordu K.'lığı sorununa çözüm bulmak üzere Batı Cephesi karargahına gitmişlerdi.⁶² Başkumandan Adapazarı'ndaki İmalâtı Harbiye Fabrikası ile Kocaeli Grubunun denetlemesini yapmak üzere yoluna devam etmişti.

14 Haziran Çarşamba günü Adapazarı'na gelen Başkumandan, burada İstanbul'dan – Ankara'ya birlikte gitmek üzere gelmiş olan annesi Zübeyde ve kardeşi Makbule Hanımlarla görüşmüş şehirde iki gün kalmıştı. Yanında Kocaeli Grubu Kumandanı Miralay Halit (KARSIALAN) ile birlikte bölgedeki birliklere, denetlemelerini yaptıktan sonra 17 Haziran Cumartesi günü saat 18:00'de trenle İzmit'e gelmişti.⁶³ İzmit Merkez Komutanı Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey, Belediye Reisi Abidin Bey, Müdafaa-i Hukuk Reisi, Mülkiye Müfettişi Emin Bey ile İstihbarat Müdürü Cevdet Bey tarafından karşılanan Mustafa Kemal Paşa, halkın coşkun tezahüratı arasında saat kulesi civarında bulunan ve kendisine tahsis olunan

60 TİH. II.C, 6. Kıs. 1. Kit. Ank. 1994 s. 192-200.

61 Nutuk, II.C s. 270 – 276 ; K. Özalp, a.g.e., s. 229.

62 A.g. yerler.

63 Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri, T. İş Ban. Yay. Ank. 1975 s. 201.

kasra gitmişti.⁶⁴ Mustafa Kemal Paşa, Sultan Abdülaziz tarafından 1874 yılında yaptırılan bu kasırdaki kısa bir süre istirahat ettikten sonra, çeşitli heyetleri kabul etmişti. Bu arada TBMM'nin İstanbul'daki Temsilcisi (Hilali Ahmer – Kızılay Başkanı) Hamit Bey ile görüşmüştü. Kendisinden Fransız gazetecisi Claude Farrare ile 18 Haziran Pazar 1922 günü İzmit'te plânlanmış olan görüşme randevusuna ait bilgi sorulmuştu. Plânlamaya göre Fransız yazar 18 Haziran günü bir Fransız Torpidosu ile gelecek, körfezin kıyılarındaki Mürettep Kolordu'ya ait topçu bataryaları Fransız Savaş gemisine ateş açmayacaktı.⁶⁵

Claude Farrare, 18 Haziran 1922 Pazar günü saat 11'de Tuareg adlı Fransız Torpidosu ile İzmit'e gelmişti. Yanında mihmandarı Ercüment Ekrem, Hilaliahmer (Kızılay) Reisi Hamit, Gazeteci Mecit ve Ahmet Emin Beyler bulunuyorlardı. Şehrin ileri gelenleri limanda demirleyen torpidoya sandallarla giderek Fransız yazar'a hoşgeldiniz demişlerdi. Daha sonra kıyıya çıkan Claude Farrare Fransız Millî Marşı ile karşılanmış, İzmit Tütün Şirketi Müdürü Yusuf Osman Bey Fransızca yaptığı konuşma ile günün önemini anlatırken, Fransız yazarın gelişinden duyulan memnuniyeti beyan etmişti.⁶⁶

Claude Farrare, Türk Bayrağını öperek yaptığı konuşmada "Ben sizi müdafaa etmekle, ancak hak ve hakikati savunmuş olmaktadır. Bu görevime devam edeceğim" diyordu.⁶⁷ Daha sonra kendisinin ikametine tahsis olunan Portakalzade Hafız Ali Rüştü Beyin evinde bir müddet istirahat ettikten sonra, Mustafa Kemal Paşanın bulunduğu kasra gitmiş, birlikte öğlen yemeği yemişlerdi. Yemekten sonra iki saat kadar süren bir mülakat yapılmış, daha sonra Tersane Meydanı'nda (şimdiki Merkez Bankasının

64 1970'li yıla kadar Vali Konağı olarak kullanılan bu binada halen çeşitli dernekler (Kuva-yı Milliye.....) faaliyet göstermektedir.

65 Bilindiği gibi 28 Haziran 1921 Tarihinde İzmit Yunanlılardan kurtarılmıştı, İtilâf Donanmasının Özellikle Yunan Savaş gemilerinin kıyılarıımıza zarar vermeleri için topçu bataryaları konulmuştu.

66 Muharrem Giray, "Büyük Türk Dostu C. Farrare'in Atatürk'ü Ziyareti" *Yakın Tarihimiz* 2.C, s. 356-358; S. Özel, s. 32.

67 Utkan Kocaturk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, 2.b. TTK. Ank. 1988, s. 334-335.

bulunduğu yer) Claude Farrare onuruna oyunlar düzenlenmişti. Akşam Saat: 630'da Mustafa Kemal Paşanın bulunduğu kasrın büyük bahçesinde 120 kişilik çay ziyafeti verilmişti. Ziyafette sivil bir elbise giymiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın sağında Claude Farrare, Hamit Bey, sol yanında Ercüment Ekrem Bey ve onun yanında da Yaveri Cevat Abbas (GÜNER) Bey yer almıştı.⁶⁸ Başkumandan ziyafet sonunda yaptığı konuşmada:

“Ülkenin İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesini, Yunanlıların Türk halkına yaptığı gayri insani tecavüzleri, yerleşim yerlerini harabeye çevirdiklerini belirtmişti. Düşmanların Türkiye'nin Hıristiyanlara zulüm ettiği iftirasından yakınan Mustafa Kemal Paşa, yeni Türkiye Devletinin yaptığı her türlü icraatından tarihe ve medeniyete karşı hesap vermeğe hazır olduğunu söylüyordu. Yeni Türk Devletinin askerlikte olduğu kadar eğitim ve ekonomi konularında da gayretler sarf edeceğini/sarf etmesi gerektiğini anlatan Başkumandan, milletin Sevr Antlaşması'nı⁶⁹ yani esir olmayı kabul etmediği için Yunanlıların saldırısı ile idam edilmek istendiğini ancak buna asla razı olmayacaklarını” beyan ediyordu. Mustafa Kemal Paşa Claude Farrare'nin ziyaretlerinden memnun olduğunu, ancak Türkiye'nin bu acı durumunu kendisine göstermekten üzgün olduğunu belirterek konuşmasını bitirmişti.⁷⁰

Fransız gazetecisi Claude Farrare cevaben yaptığı konuşmada, “Tarihî bir değeri olan İstanbul'u ziyaretinde, bu büyük şehrin işgal altında olmasından” duyduğu üzüntüyü dile getirmişti. Ancak Fransız gazeteci İzmit'te gördüğü “Millî Mücadele Ruhundan” teselli oluyordu. Türk Milleti zalim ve alçak adamların oluşturduğu düşmanlarına karşı bağımsızlık uğruna, insanlık adaleti uğruna savaş veriyordu. Bu mücadelenin azimli ve sebatkar (direncili) Millî Meclisi ve onun hükûmeti, en önemlisi başındaki kutsal kumandanın önderliğinde yapılmakta oluşu, zaferin kesin olarak ka-

68 Rıfat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit 1945 s. 130-138; Avni Öztüre, *İzmit Tarihi*, İst. 1981, s. 195-197.

69 10 Ağustos 1920'de Türklüğü yok eden ve Osmanlı Devleti tarafından imzalanan Sevr Antlaşması Ankara Hükûmeti tarafından tanınmamıştı. Hatta Büyük Millet Meclisi 19 Ağustos 1920'de çıkardığı 37 sayılı kanunla Antlaşmayı imzalayanları ve Antlaşma ile ilgili toplanan Şurayı Saltanatı olumlu oy kullananları kınamıştı. (Düstur 3. Tertip I.C. s. 48)

70 R. Yüce, *a.g.e.*, s. 138-139.

zanılacağını işaret ediyordu. Fransız yazar, konuşmasını bu kutsal mücadeleyi kutlayarak sonlarken Mustafa Kemal Paşa ve Türk halkına olan samimi duygularını şahsı ve Fransız memleketi adına sunuyordu.⁷¹

Mustafa Kemal Paşa Ordu birliklerini denetlemesi ile ilgili olarak İstanbul'dan gelen gazetecilerden, gazeteci A Emin (YALMAN) Beye verdiği demeçte, "Ordudaki yüksek manevî kuvvetin dayanma, azim, iman, şevk ve sevincin çok defa gözlerini mutluluk yaşlarıyla dolduracak derecede etki yaptığını" söylemişti. Bu suretle O, Yunan Başkumandanı'nın icra ettiği "Yunan kuvvetlerinin kıpırdanma girişimlerine" karşı caydırıcı bir hareketle -denetlemelerle- cevap veriyordu. Mustafa Kemal Paşa 19 Haziran Pazartesi günü saat 10'da yine özel tren ile İzmit'ten Adapazarı'na döndü. Mustafa Kemal Paşanın dönüşü sırasında, yanında Claude Farrare bulunuyordu. Adapazarı'na kadar birlikte seyahat ettikten sonra Fransız yazar ertesi günü tekrar İzmit'e oradan da İstanbul'a dönmüştü.⁷² Başkumandan Adapazarı'ndan itibaren Ankara'ya gidiş yolu istikametinde yine askerî birlikleri - atışlı tatbikat yaptırarak- denetlemişti.⁷³

Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmit'i ikinci kez 16-19 Ocak 1923 tarihleri arasında ziyaret etti. Büyük Zaferden sonra ilk kez yapılan ve 14 Ocak 1923 günü başlayıp I. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat - 5 Mart 1923)'ne kadar devam eden yurtiçi gezisi sırasında İzmit, Yarımcı, Hereke ve Tavşanlı ziyaret edilmişti.⁷⁴ Bu gezinin de önceki gibi ülke kaderini ilgilendiren değişik amaç ve hedefleri vardı. Bunlar özetle: Lozan görüşmelerinin olumsuzlukları nedeniyle orduların hazır tutulması, halkın yapılmakta ve/ veya yapılacak olan inkılâplara hazırlanması ile yeni devletin sosyal ve ekonomik standartlarının tespiti ve dünyaya ilânı için İzmir İktisat Kongresi'nin toplanmasıydı. Bu hususların tamamının gezi sırasında yerine getirildiği görülmektedir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, bu seyahatini Büyük Nutuk'ta şöyle anlatmaktadır.

71 S. Özel, a.g.e., s. 39.

72 Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, IV. C. TTK, Ank. 1996 s. 483.

73 Sabahattin Özel, "Türk Ordusunun Özel Sektörde İlk Defa Yer Alması ve Atatürk'ün Büyük Taarruz Öncesinde Kocaeli Grubunu Denetlemesi" **Askeri Tarih Bülteni**, sayı:49, Ank. 2000. S. 139-146. (Askeri denetlemelerle ilgili geniş bilgi vardır.)

74 Mehmet Önder, a.g.e., s. 202-204; Utkan Kocatürk, a.g.e., s. 374 - 375.

“Efendiler, saltanatın ilgası, Hilâfet makamının selâhiyetsiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa gelerek, ahvali ruhiye ve temayülâtı fikriyeyi bir daha tetkik etmek mühimdi. Bundan başka Meclis son senesine dahil olmuş bulunuluyordu. Yeni seçim münasebetiyle Anadolu ve Rume- li Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti’ni siyasî bir fırkaya tahvil etmeye karar vermiştim. Sulh gerçekleştiği takdirde cemiyet teşkilâtımızın, siyasî fırka- ya dönüşmesini lüzumlu görüyordum. Bu hususta da halk ile bizzat hasbi- hal etmeyi uygun ve faydalı mütalaa ediyordum. Zaferden sonra talim ve terbiyeye başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatlarla Garbi Anadolu’da bir seyahat icra etmek üzere 14 Kanunsani (Ocak) 1923 tarihinde Ankara’dan hareket ettim.

Eskişehir’den itibaren İzmit, Bursa, Balıkesir ve İzmir’de halkı münasip mahallerde toplayarak uzun hasbîhallerde bulundum. Ahalinin bana istedikleri gibi serbestçe sualler tevcih etmesini talep ettim. Sorulan sorula- ra cevap teşkil etmek üzere, altı saat, yedi saat devam eden uzun konfe- ranslar verdim.”⁷⁵

Başkumandan’ın gezisini gerekli kılan nedenlerin başında yine askerî konular vardı:

Mudanya Ateşkes sözleşmesinden hemen sonra Batı cephesi orduların- da en yaşlı doğumlulardan itibaren –1881’den 1898’e kadar olmak üzere– 17 sınıf asker terhis edilmiş dolayısıyla mevcutlar yarı yarıya azalmıştı.

Ancak bu uygulama Lozan’da yapılacak veya yapılmakta olan Barış Görüşmeleri için olumsuz bir etki yapabiliirdi. Nitekim II. Ordu komutanı Yakup Şevki (SUBAŞI) Paşa 11 Kasım 1922 tarihinde ve I. Ordu Komuta- nı Nurettin (SAKALLI) Paşa 30 Kasım tarihinde Genelkurmay Başkanlığı- na yazdıkları yazılarla bu terhisin uygun olmadığını belirtiyorlardı.⁷⁶ Lozan görüşmelerini istenen biçimde sürdürülmesinde orduların gücü önemli bir faktör olduğu gibi, görüşmeler kesintiye uğrarsa yine bu kuvvetlere gerek- sinim olabilirdi. Başkumandan uğradığı yerlerde birliklere manevra ve tat-

⁷⁵ Nutuk, 2.C. s. 312-313.

⁷⁶ TİH II. C , 6. Kıs, 4. Kit. Ank. 1995 s. 165 – 168. (Görülmektedir ki Kurtuluş Savaşı’nda 1881 doğumlar yani 41 yaşında olanlar da yükümlü olarak savaşmışlardır.)

bikatlar yaptırmakla bir taraftan TBMM'nin kesin tavrını ortaya koyarken diğer taraftan da ordunun güçlü olduğu izlenimi vermek istiyordu.

Gerçektende 20 Kasım 1922'de başlayan Lozan Görüşmeleri Kapitulasyonlar, Musul, Boğazlar gibi ana sorunlarda istenen biçimde gelişmiyordu. Lozan Baş Delegatesi ve Hariciye Vekili İsmet (İNÖNÜ) Paşa 20 Aralık 1922 tarihinde İcra vekilleri Heyetine gönderdiği raporda "Konferansın kesilme ihtimali vardır. Konferansın kesilme krizlerine karşı İstanbul'da ve orduda daima hazır bulunmak gerekmektedir" diyordu.⁷⁷ İsmet Paşa 23 Aralık 1922 tarihinde gönderdiği diğer telgrafta: "Boğazlar, azınlıklar, kapitülasyonlar..... konularında lehimize insani bir karar vereceklerinde şüphem vardır. Konferansın kesilmesine hazırlıklı olunmalıdır, bu kesilme ansızın olabilir.... Konferans, bugünkü zihniyetinde olumlu bir hedefe yönelmiş değildir. Trakya'da bulunan Refet Paşaya vaziyete göre talimat veriniz."⁷⁸

İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf (ORBAY) Bey, Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği 21 Aralık 1922 tarihli yazı ile "Lozan görüşmelerinde boğazlar ile ilgili müzarekelerin kritik bir devreye girdiğini, konferansın kesilme olasılığının bulunduğu İsmet Paşa tarafından iletildiğini" bildiriyordu. Rauf Bey, bununla kalmamış, Hükümet tarafından gerekenin yapıldığını Lozan'da İsmet Paşaya bildirmişti.⁷⁹ Bunun üzerine Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi komutanı Fevzi (ÇAKMAK) Paşadan "Konferansın kesilme olasılığının yakın olduğuna göre orduların hızla harekete geçirilmesi, ilk hedeflerinin ne olması gerektiği ve Trakya'da hareket tarzları hakkındaki düşüncelerini bu konuda şimdiden alınması gereken önlemlerin ordulara emir buyurulmasını ve bildirilmesini rica ediyordu.⁸⁰ Bu son durum üzerine Hereke'deki III. Kolordu Gebze'ye, Bursa'daki IV. Kolordu Sapanca ve İzmit bölgelerine intikal ederken, Batı Cephesi Karargahı Bursa'ya naklediliyordu. Bu suretle II. Ordu Çanakkale I. Ordu İstanbul Boğazına yapılacak mutasavver hareket için tertiplendirilmiş oluyorlardı.

77 A.g.e., s. 252 - 253; Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, TTK. Ank. 1990. S. 254.

78 B. Şimşir, a.g.e., s. 270.

79 TİH. II.C. 6. Kıs. 4. Kit. s. 202-213; B. Şimşir, a.g.e., s. 271.

80 TİH. II.C. 6.K. 4. Kit. s. 252-253.

Ayrıca İzmir ve İzmit Körfezlerinin de mayınlanmalarına karar verilmişti. Bu tarihlerde yapılan mayın döküş hareketi ile İzmit Körfezi'nin Dil Burnu – Hersek Burnu arası mayınlanmıştı.⁸¹ Bu suretle Gebze civarında bulunan “Hattı Fasil-Ara Hattı” denizden de devam ettiriliyordu. Aynı plânlama gereğince I. Ordu birlikleri İstanbul Boğazı'nın doğusuna hücum ederken Trakya'da Refet (BELE) Paşa komutasındaki birlikler Boğazın batısına taarruz edecekler bu suretle İstanbul tamamıyla ele geçirilecekti.⁸²

Esasen İngiltere İstihbarat servisi, Lozan'dan gelip giden telgraflar ile Türk makamları arasında yapılan yazışmaları zamanında elde ediyordu. Nitekim yukarıda belirtilen yazışmalar İngiltere Hükûmetine ulaşmıştı.⁸³

Öte yandan Türkiye konferansın gidişine paralel olarak, gerekli her türlü askerî önlemleri gecikmeksizin alırken, İngiltere ve Yunanistan' da buna benzer davranışlar içinde idi. Yunanistan Batı Trakya'daki kuvvetlerini arttırıyor, Lord Curzon İngiliz askerî makamlarını gerekli önlemlerin alınması ve olağanüstü bir durum ortaya çıkarsa uygulanacak bir hareket plâni hazırlanması yolunda – kuvvetlerin Gelibolu yarımadasında toplanmasını- uyarıyordu.⁸⁴ Mustafa Kemal Paşanın yurt gezisine çıktığı 14 Ocak 1923 günü I. Ordu Gebze'ye yani İstanbul'un 30 km' sine kadar, II. Ordu ise aynı şekilde Çanakkale Boğazı yakınlarında yığılmıştı.⁸⁵ I. Ordu komutanı bununla kalmamış birliklerinden seçtiği 3000 kadar askerî sivil giyindirerek, Beykoz ve Sarıyer bölgelerine yerleştirmişti. Geçit Teşkilâtı adı verilen bu birlik İstanbul'a yapılacak harekâtı içeriden destekleyecekti. Geçit Teşkilâtı Lozan Antlaşması'ndan sonra dağıtılmıştır.⁸⁶ Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı gibi Başkumandanın gezisinde askerî düşünceler ağırlık taşıyordu.

81 Mayıslar, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Şubat 1924 temizlenmiştir. (Dz. K.'leri Lalahan Arşivi Bahriye Dairesi Dosyası Şubat 1924 olayları)

82 **Harp Tarihi Vesikaları (Belgeleri) Dergisi (HTVD)**, sayı 66, Belge No: 1489.

83 Selahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, II. C, TTK. Ank. 1991, s. 324. (158-159 dipnot).....

84 Aynı yer. (161 numaralı dipnot)

85 TİH. II. C. 6. Kıs. 4. Kit. s. 273 – 276.

86 Rahmi Apak, **Yetmiş Bir Subayın Hatıraları**, E. U (Genkur) Bas. Ank. 1957 s. 266-267. (Yazar bu sırada I. Ordunun İstihbarat subayıdır.)

Nitekim Mustafa Kemal Paşa Ankara'dan ayrıldığı 14 Ocak 1923 günü Lozan'da İsmet Paşaya gönderdiği telgrafta "Yarın orduları denetlemeye çıkıyorum. Aynı zamanda bu geziyi siyasî dahi kılacağım. Halkla yakından uzun uzun görüşeceğim." demekle İsmet Paşayı durumdan haberdar etmişti.⁸⁷

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa 14 Ocak 1923 günü Ankara'dan ayrılmakla yurtiçi gezisi başlamış oldu. Ne var ki aynı gün İzmir'de tedavi görmekte olan Annesi Zübeyde Hanım 66 yaşında vefat etmişti. Acı haber kendisine 15 Ocak günü Eskişehir'de bildirildi. Ancak O yapacağı "yurtiçi gezisini, orduların denetlenmesini ve basın toplantılarına" çok önem veriyor ve gezisini ertelemeyi düşünmüyordu. İzmir'e bir telgraf çekerek "Verdiğiniz elim haber beni çok müteessir etti, Merhume'nin münasip tarzda merasim-i tedfiniyesini ifa ettiriniz, Cenabı Hak, Millete hayat ve selamet versin" demişti.⁸⁸

Mustafa Kemal Paşa 16 Ocak 1923 günü saat 16:30'da İzmit'e geldi, o gün – daha önce kalmış olduğu- İzmit kasrında İstanbul gazetecileri ile ertesi sabah saat 03:00'e kadar devam eden konuşma düzenledi. Bu konuşmaya İstanbul Milletvekili Adnan (ADIVAR) Halide Edip (ADIVAR), İstanbul'un belli başlı gazetelerinin temsilcileri; Ahmet Emin (YALMAN) Velit Ebüzziya, Suphi Nuri, Yakup Kadri (KARAOŞMANOĞLU), İsmail Müştak, Falih Rıfki (ATAY) ile Anadolu'da İleri Gazetesinin İzmit muhabiri Hakkı (KILIÇ) Beyler hazır bulundular. Yapılan konuşmalarda; Mudanya Mütarekesi, Lozan Barış Konferansı'nda tartışılan konular, dış politikayı ilgilendiren önemli sorunlar ile devletin idaresine ait temel kurullar görüşüldü.⁸⁹

Başkumandan gezisinde Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı Mareşal Fevzi (ÇAKMAK) Paşa ile Büyük Millet Meclisi Reisi

87 B. Şimşir, a.g.e., s. 381-382.

88 16 Ocak 1923 tarihli "Hakimiyeti Millîye" gazetesi; 30 Kasım 1929 tarihli Milliyet Gazetesi. (Geziye katılmış olan, Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) Bey "Gazi ve İnkılap" adlı telrikayla bu geziyi anlatmaktadır.)

89 Hakimiyeti Millîye 17 Ocak 1923; Arı İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları, TTK. Ank. 1982, s. 39.

Kazım Karabekir Paşa da bulunmakta idi. Ordu birliklerini - Millî Mücadele'mizi bu üstün komutanlarıyla birlikte- denetliyordu. Geziye İstanbul'dan çağrılan -İlk sinemacılarımızdan Cezmi (AR) ile Şükrü (SEDEN) Beylerde katılmıştı. Görevleri gezi ve askerî manevraları filme çekmekti. Cezmi ve Şükrü Beylerin çektiği filimler İstanbul'da Kemal Film Laboratuvar' ın da hazırlanıp ülkenin sinema olan kentlerine dağıtılmıştı. Halka gösterilen, büyük zaferin coşkusunu yaşatılan bu filimler Kurtuluş Savaşı-mız' ın ilk belgesellerindendir.⁹⁰

Gazi Mustafa Kemal Paşa 18 Ocak 1923 Perşembe günü beraberinde Fevzi ve Kazım Paşalar, basın mensupları İstanbul'dan gelenlere ilaveten, Başkomandanlık ve Batı Cephesi karargahı subayları I. Ordu K. Nurettin (SAKALLI) Paşa, III. Kolordu K. Şükrü Naili (GÖKBERK) Paşa IV. Kolordu K. Kemalettin Sami (GÖKÇEN) Paşa ile I. Tümen K. Alb. Abdurrahman Nafiz (GÜRMAN) ve 61. Tümen K. Alb. Salih (OMURTAK) olduğu halde saat 10:00 civarında İzmit'ten arabalarla Derince' ye istasyonuna geldiler. İstasyonda I. Ordu komutanı Nurettin Paşa tarafından, askerî birliklerin denetlemesi Başkomutan'a arz edildi. Denetlemeden sonra Mustafa Kemal Paşa, birlikleri tren yolunun iki tarafına yayarak resmî geçit yaptırdı. Yanındaki komutanlara memnuniyetini beyan etti. Derince' den ayrılan tren Yarımca istasyonuna gelmiş ve burada da bir saate yakın kalmıştı.⁹¹ Başkomandan Yarımcalılar tarafından büyük bir heyecanla karşılandı, her taraf Türk Bayrakları ve defne dalları ile süslenmişti. Paşa için bir dana kurban edildi ve kendisine şehrin anahtarı verilerek kentin hemşehrisi ilân edildi. Gazi Paşa burada halkla samimi sohbette bulundu. İstasyona getirilmiş öğrencilere "Nasılısınız Küçük Hanımlar" diyerek mini mini kızlara iltifatlarda bulundu. Tren istasyonunun bulunduğu meydanda askerî birliklerin resmî geçidini izledi. Ve halkın coşkun tezahüratları ile Yarımca'dan ayrıldı.

90 Atilla Oral, "Mustafa Kemal Paşa Kocaelinde" *Özgün Kocaeli*, 19 Ocak 2003 (Bu çalışmayı yaparken Atilla Oral ile sık sık görüştüm. Filmlerden bana bahsetti. Ancak bütün aramalarına rağmen (Mimar Sinan Üniversitesi, Genelkurmay Foto Film Merkezi) bu filmlere ulaşamadım.

91 *Hakimiyeti Milliye*, 18 Ocak 1923; A. Öztüre, s.199 - 200; Mehmet Önder, a.g.e., s. 204.

Gazi Paşa ve beraberindekiler 5 km sonraki istasyon olan Hereke'ye – yine halkın coşkun tezahüratları ile- geldiler. Burası da bayraklar ve defne dalları ile süslenmişti. İstasyonda Fabrikayı Hümayun Camii İmamı Mustafa (ERTEGAN)'ın da bulunduğu kalabalık halk ile Fabrikayı Hümayuna ait olan Rüştüye Mektebi öğrencileri tarafından karşılandı. Hereke muhtarı Süleyman (KANTİN) Efendi'nin hazırladığı kurbanlar kesildi.⁹² Daha sonra III. Kolordu komutanı Şükrü Naili Paşa ve Fabrikayı Hümayun Müdürü Agah (ATEŞ) Efendi tarafından resmî tören yapıldı. Karşılaşma töreninden sonra Başkumandan beraberindekilerle, fabrikanın deniz kenarında bulunan misafirhanesinde –Kayzer Kasrında- öğle yemeği yedi.⁹³ Daha sonra fabrikayı gezen Mustafa Kemal Paşa müdüriyet binasının önündeki meydana toplanan halka konuşma yaptı. Konuşmasında Millî Mücadele'de yapılan fedakarlıkları ve kahramanlıkları öven Başkumandan, mücadelenin bitmediğini, Lozan Konferansı'nın olumlu sonuç vermesini temenni ettiğini, ancak ordularımızın her türlü harekate hazır olduğunu ifade etti.⁹⁴ Konuşmasından sonra Sümer İlkokulu binasında bulunan III. Kolordu karargahına (şimdiki Sümer İlköğretim Okulu) giden Başkumandan burada bir müddet dinlendi.

Kolordu karargahından Lozan'da İsmet (İNÖNÜ) Paşaya şu telgrafi çekti: “İki üç gündən beri Fevzi ve Kazım Karabekir Paşalar Hazeratı ile birlikte orduyu teftiş etmekteyiz. Bu telgrafi Hereke'den yazıyorum. Meşhüdâtımdan (denetlemelerde gördüklerimden) memnunum. İki gün sonra Bursa ve Balıkesir mıntıklarına geçip teftişata devam edeceğiz. Malûmat ve muhabbet”⁹⁵ Daha sonra fabrikanın yine deniz kenarında bulunan misafirhanesine giderek komutanlarla Boğazlar bölgesine yapılacak mutasavver taarruzi harekatı görüştü. Başkumandan ve komuta heyeti geceyi burada geçirdiler.⁹⁶

92 Karşılamada bulunan İrfan AKACIK'dan dinlenmiştir.

93 *Hakimiyeti Milliye*, 18 ve 19 Ocak 1923.

94 A.g. gazeteler.

95 B.Şimşir, a.g.e., s. 399.

96 *Hakimiyeti Milliye*, 19 Ocak 1923; İrfan Akacık, Nazım Gür ve Hanife Eriklî olayı doğrulamaktadırlar.

Başkumandan ertesi sabah trenle Tavşancıl'a geldi. Beraberinde askerî ve mülkî erkan ile gazeteciler olduğu halde otomobillerle önce Tavşancıl'da Harmanbağı mevkiinde ki 56. Topçu Alayı karargahına giderek burada bir müddet dinlendiler. Daha sonra kuzey tarafta – Çerkeşli köyü civarındaki- Bağdat yoluna çıktılar. Oradan yine arabalarla Gebze sırtlarına giderek askerî birlikleri denetlediler. Denetleme sırasında Tavşancıl'da bulunan Topçu Alayına atışlı talim yaptırılırken Piyade Birliklerine hücum talimleri icra ettirildi. Yapılan manevraları bilfiil izleyen Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, askerî kıtalara verdiği çeşitli faraziyelerle bizzat talimler yaptırdı. Genelde İstanbul üzerine yapılması plânlanan taarruzi hareketleri içeren bu tatbikattan sonra, yine arabalarla Tavşancıl'a döndü. Buradan Afyon Savaşına katılan gaziler Başkumandan'a takdim olundu. Paşa bu birlikle birde resim çekti.

Bu sırada tatbikatı izlemiş olan Hakimiyeti Millîye gazetesinin imtiyaz sahibi muharriri - Sinop Mebusu- Recep Zühtü (SOYAK) Başkumandan' dan intibalarını soruyordu. Gazi Paşa derin bir memnuniyet içinde; "Zaten iyi bulacağımdan emin idim, fakat gördüğüm şeyler ümidimin de, arzumun da hududunu aştı" cevabının vermişti.⁹⁷ Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı Fevzi Paşa tatbikattan sonra geri dönmeyerek yine otomobille İstanbul'a gitmişti.⁹⁸ Bu sırada özel tren İzmit'e dönmek üzere gerekli hazırlığı yapmıştı.⁹⁹ Tavşancıl halkı ise büyük kurtarıcıyı dinlemek üzere Tavşancıl İstasyon Baş memuru Stefanides Efendi tarafından istasyonun doğu bölgesinde ve deniz tarafında hazırlanmış olan meydana doldurmuştu.¹⁰⁰ Gazi'nin geçeceği ve konuşma yapacağı yer, evlerden getirilen halılarla kaplanmıştı.

Mustafa Kemal Paşanın konuşma yaptığı yere beraberindeki askerî erkanı ile gazeteciler olduğu halde geldiğinde Tavşancıl Muhtarı Rasim (BALBAL) Ağa, İmam Hafız Ahmet (YOZGATLIOĞLU) Efendi ile Öğretmen Mehmet (ARAPOĞLU) Bey tarafından karşılanmıştı. Bu sırada

97 *Hakimiyeti Millîye*, 18 Ocak 1923; *Milliyet*, 6, 7 Aralık 1929 (Gazi ve İnkılap)

98 *İkdam*, 20 Ocak 1923.

99 Bu kısım Nuri Gür'den dinlenmiştir.

100 ATASE ISH – 3A s. 2348 K.140 G.4 T.19.01.1923.

O'nun konuşacağı yerde, Millî Kahramanlarımızdan Kara Fatma ve Pembe Hatun yanyana ve askerî kıyafetleri ile nöbet tutuyorlardı.¹⁰¹ Başkumandan'ın gelişleri sırasında ilk mektep talebeleri "Mustafa Kemal Paşa" marşını söylüyorlardı. Köy Muhtarlığı tarafından hazırlanan dananın kurban edilmesinden sonra Başkumandan konuşmasını yapmıştı.

Tavşancıl istasyonu yanındaki meydanda halka hitap eden Mustafa Kemal Paşa özetle "Annesinin vefatından büyük üzüntü duyduğunu, ancak milletine sağlık ve selamet dilediğini, Büyük Zaferi kazanmakla her şeyin tamamlanmadığını, Lozan'da Barış Görüşmelerinin devam ettiğini, görüşmelerin olumlu olmasını temenni ettiklerini" belirtiyordu.

Ayrıca Gazi Paşa konuşmasında, Eskişehir'den beri yaptığı askerî denetlemelerde ordumuzu çok iyi bulduğunu ve bundan da çok memnun olduğunu ifade ediyordu. Başkumandan Yeni Türkiye Devletinde eğitim ve ekonomik yönden yapılacak çok şeyin olduğunu" belirtmekle konuşmasına son vermişti.¹⁰² Tavşancıl Okulundan Muallim Mehmet (ARAPOĞLU) Bey, halkın adına kendisine hoş geldin ve bağlılıklarını bildiren cevabi konuşma yapmıştı.¹⁰³ Konuşmalardan sonra aynı yerde askerî ve sivil erkan ile köyün ileri gelenlerinin katıldığı öğlen yemeği yenmişti. Yemekten sonra Tavşancıldaki 56. Topçu Alayı -bir taburu burada çadırılı ordugahta idi- askerleri aralarında süngü talimi, tüfek söküp- takma gibi askerî gösteriler yapmışlardı. Gösterileri beraberindeki komutanlar ve halkla birlikte izleyen Başkomutan, yine özel treni ile İzmit'e hareket etti. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmit'e dönerken de yine Hereke ve Yarımca istasyonlarından coşku ile uğurlanmıştı. İzmit'e dönerken İstanbul'lu gazetecileri kabul etmiş kendilerinin Lozan Antlaşması ve Yeni Türk Devletini

101 **Hakimiyeti Millîye**, 21 Ocak 1923 ; Nazım Gür'ün anlattıkları. Kara Fatma, Kurtuluş Savaşı'nda Kocaeli bölgesinde kendisine bağlı kuvvetlerle yararlıklar göstermiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. Aynur Mısırlıoğlu, **Kuvayı Millîye'nin Kadın Kahramanları**, İst. 1994, s. 106 - 112) Pembe Hatun'da yine yörede isim yapmış bir kadın kahramanımızdır.

102 **Hakimiyeti Millîye**, 18 Ocak 1923; **Milliyet**, 6,7 Aralık 1929 (Gazi ve İnkılâp); Nazım Gür'ün anlattıkları.

103 Aynı gün Muallim Mehmet (Arapoğlu) Beyin isteğine uyularak Tavşancıl okulunun çalışan öğrencilerinden Mehmet Gürel, Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da okutulmuştur. Daha sonra Mehmet Gürel Öğretmen olarak 1940 - 1975 yıllarında Tavşancıl ilkokulunda çalışmıştır.

şekli üzerindeki sorularını cevaplamıştır. Başkumandan İzmit'te yaptığı konuşma sırasında ifade ettiği şu cümleler Hereke ve Gebze bölgesine yaptığı gezinin amacını açıklayan en güzel ifadelerdir. "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muzaffer orduları yeni zaferler elde etmek aşkından müstağni değildir (zaferlere doymuş değildir). Fakat bu zafer aşkı, milletin selamet ve saadetini temin aşkından doğmaktadır." (Ordularımız zafer yerine barış istemektedir.)¹⁰⁴ Başkumandan İzmit'te de halkla konuşmalar yaptıktan sonra geceyi yine İzmit Kasrında geçirdi. Ertesi gün beraberinde Kazım KARABEKİR Paşa olduğu halde ve diğer erkan / ilgililer ile Bursa'ya hareket etti.¹⁰⁵

Sonuç

Kocaeli Yarımadası, Anadolu coğrafyasını bütünleyen ve o'nun jeostatejik değerini arttıran Boğazların en hassas bölgesidir. Nitekim, Mondros Mütarekesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin topraklarına ve denizlerine dolan İtilâf Devletleri arasında İngiltere, Kocaeli bölgesini seçmiştir. Bu suretle İngiltere 18. Yüzyıldan beri plânlamasını yaptığı Boğazlar ve Kocaeli Yarımadası'na hakim olma hevesini tatmin etmiş oluyordu. Hereke Kocaeli Yarımadası için son derece stratejik bir konumu sahipti. İzmit Körfezi'nin en dar yerinde ve ortasında oluşu, demir ve karayollarının üzerinde bulunması bu kentin değerini arttırıyordu. Nitekim Osmanlı Devleti gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'de Hereke'ye Kocaeli'ye yerleştikten sonra ülkeye hakim olmuşlardır. Hereke'nin bir başka değeri de 1843 yılından beri faaliyet gösteren Fabrikayı Hümayun (Saraya ait / Padişahın himayesindeki fabrika) idi. Yünlü ve ipekli olarak, kumaş, perde ve halı dokunan bu fabrika –bölgedeki Seymendeki Çuha ve Karamürsel'deki Kuman fabrikalarının İngiliz gemileriyle çalışmaz hale getirilmesine karşın Kurtuluş Savaşı boyunca faaliyetini devam ettirmiştir.

Kurtuluş Savaşında İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilen – veya kaçırılan- personel ve malzemenin %23'ü İzmit Körfezi'nin iki kıyısı- Kara-

104 *Vakit*, 20 Ocak 1923.

105 *Hakimiyeti Milliye*, 21 Ocak 1923; Kazım KARABEKİR Paşa 17 Şubat – 5 Mart 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresinde Başkanlık yapacaktır.

mürsel ve Hereke bölgeleri – üzerinden gönderilmiştir. (Her iki kentin iskeleleri Osmanlı'nın Kuruluş Yıllarından (1326-1328) beri deniz ulaştırmasına hizmet vermektedir.) askerî malzemeler körfezin güneyinden –Karamürsel civarından- nakledilirken askerî personel Körfezin kuzeyinden yani Hereke bölgesinden Ankara'ya geçirilmiştir. Bunun yanında Hereke İskelesi Karamürsel halkı için denizden sığınma yeri olmuştur. Örneğin İsmet (İNÖNÜ) Paşa Hereke'nin 20 km kuzeyinde bulunan Üsküdar- Kurtçalı- Geyve ekseninden Ankara'ya geçmiştir. Bu nedenledir ki İngiliz komutanlık Hereke de Tugay gücünde – 242. Tugay – askerî birlik konuşlandırmıştır. Ancak bölgede teşkil olunan Kuva-yı Millîye veya milis güçler Ankara – İstanbul bağlantısını kesintisiz biçimde devam ettirirlerken bölge halkının moralini yüksek tutmuş, azınlıkların kurduğu çeteleri etkisiz hale getirmişlerdir. Bu nedenledir ki İngiliz komutanlık, önce Kuva-yı İnzibatiye adıyla saraya bağlı Osmanlı Birliklerini bölgeye getirmiş, Ankara bağlantısı kuvvetlerin bunları dağıtması üzerine, Yunan birliklerini (11. Tümen) bölgeye yerleştirmiştir.

Kocaeli'nin kurtarılışı Sakarya Savaşından önce olmuştur. İnönü Muharebelerinde (6 Ocak –1 Nisan 1921) durdurulan Yunan Ordusu yeni bir taarruz harekâtına karar vermişti. Bir taraftan Yunanistan'dan getirilen yeni kuvvetlerle ordu güçlendirilirken, diğer taraftan da Anadolu'ya – örneğin Kocaeli bölgesine- dağılmış birlikler de Uşak bölgesinde toplanıyordu. İzmit, 11. Yunan Tümeni'nin bölgeden çekilmesinden sonra Mürettep Kolordu tarafından kurtarılmıştır. (28 Haziran 1921) Ancak Kolordu komutanlığı İngilizlerin her türlü savunma tertip ve tedbirlerini aldıkları Derince – İstanbul istikametine hareket geliştirmemiştir. Kuvvetlerimizin Derince – İstanbul istikametindeki hareketi, Büyük Taarruz ve Takip Harekati (26 Ağustos – 18 Eylül 1922)'ndan sonra vuku bulmuştur. Özellikle, Mudanya görüşmelerinin sürdüğü 3 – 12 Ekim 1922 tarihlerinde III. kolordu birlikleri Kocaeli yarımadasında Hereke'yi de içine alan bölgeyi kurtarmış, İstanbul Boğazı'nın 15 km yakınına kadar yaklaşmıştır. Mütarekenin yürürlüğe girdiği 15 Ekim günü Kocaeli Yarımadasının Gebze'ye kadar olan bölümü TBMM'nin kontroluna geçiyor, III. Kolordu Hereke'ye konuşlanıyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Kocaeli'ye iki kez gelmiştir. Her gelişinde O'nun özel yaşamına ait önemli olaylar meydana gelmişti. İlk gelişinde İstanbul'dan Adapazarı'na gelen annesi Zübeyde ve kardeşi Makbule Hanımlar ile görüşmüş, daha sonra birlikte Ankara'ya dönülmüştü. İkinci gelişinde ise daha Eskişehir'de iken Annesinin İzmir'de vefat ettiğini öğrenmiş gezisini önemli nedeniyle cenaze törenine gidememişti.

Yine bu iki gezisinin birbirine benzeyen bir diğer tarafı, bölgedeki askerî birliklerin her iki ülke başkumandanları tarafından -savaş hazırlığı yönünden- denetlenmiş olması idi. İlkinde Türk ordusunun Büyük Taarruz zamanı tespit edilmiş, bu nedenle Kocaeli grubu ve bölgesindeki diğer birlikler etkin biçimde denetlenmişti. Öte yandan Yunan Başkomutanlığına yeni atanan Hacı Anesti ise aynı tarihlerde -ve taarruz düşüncesi ile- bölgede denetlemeler yapmaktaydı. Kısacası 1922 Haziran ortalarında iki başkomutan ordularını denetliyordu. İkisinde de "Taarruz düşüncesi" vardı. İkinci gelişinde ilkinde nazaran bu tip benzerliklerinin yanında büyük farklılıklar da vardı. Ordularımız "Büyük Zaferi" kazanmış, Misak-ı Milli esasları paralelinde Mudanya'da "Ateş Kes" imzalanmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ulusun egemenliğini -tamamiyle ele almak üzere- Padişahlığı kaldırmıştı. Lozan barış görüşmeleri bu esaslar içinde yapıyordu.

Öte yandan Lozan Barış Antlaşması'nın ardından kurulacak olan yeni Türk Devleti'nin ekonomik, idarî ve siyasî esaslarını belirlemek gerekiyordu. Bu nedenle, "I. İktisat Kongresi"nin toplanması plânlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa bu başarıların en büyük payının sahibi BMM Reisi ve Başkumandan olarak yaptığı bu gezisini bu esaslar paralelinde icra etmişti. Bu bağlamda olarak Lozan Görüşmelerinin olumsuz gidişine karşılık Boğazlar bölgesine yapılması düşünülen taarruz harekâtı için ordularımız denetleniyor, manevralar yaptırılıyordu. Enteresandır bu sırada Yunan kuvvetleri Batı Trakya'da yığılmaklanmayı, İngiliz kuvvetleri de Gelibolu yarımadasında toplanmayı plânlıyorlardı. Bu gezinin bir diğer özelliği toplanmaların, denetlemelerin ve manevraların filme alınarak belgelenmesiydi. Kurtuluş Savaşımızın en önemli belgelerinden birisi bu gezi sırasında oluşturulmuştu.

Mustafa Kemal Paşanın ilk kez geldiği Hereke ve bölgesinin, bir başka özelliği ise Mudanya Mütarekesi ile kurtarıldıktan üç ay sonra, Başkomutanını misafir etmesidir. Gazi Paşa bölgede, bir taraftan Lozan Barış Konferansı gidişatına bağlı olarak askerî birlikleri denetlerken diğer taraftan halkla yaptığı konuşmalarda, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılması için yapılması gerekenlerden ve yapılacaklardan söz ediyordu. Gazetecilere verdiği demeçlerle “Yeni Türkiye”nin temel esaslarını da açıklıyordu. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa orduları denetler, onlara tatbikat ve manevra yaptırırken bile yeni Türk Devletinin çağdaşlığını, uygarlığını düşünüyor bunun içinde barışın gereğine inanıyordu. O’nun düşüncelerini Vakit Gazetesi’nin 20 Ocak 1923 tarihinde yayınlanan demecinin şu satırında bulmak mümkündür.

“TBMM Orduları yeni zaferler yerine idarî, eğitim ve ekonomik sahada başarılar istemektedir. Bunlara ihtiyacımız vardır. Millet olarak bu başarılar elde edecek güçte ve azmindeyiz.”